

UDK: 331.556.4.338.2

Nozima IMOMOVA,

Farg'ona davlat universiteti dotsenti, f.f.d

E-mail: b.inomovanozima4@gmail.com

Elenur ABDUXOLIQOVA,

Farg'ona davlat universiteti talabasi

FarDU professori, s.f.d M.Abduraxmonova taqrizi asosida

MEHNAT MIGRATSIYASINING IJTIMOY ASOSLARI VA SHAKLLANISH MEKANIZMLARI

Аннотация

Maqola keng qamrovli bo'lib, tadqiqotda mehnat migratsiyasi vujudga kelishining ijtimoiy omillari, jumladan ishsizlik darajasi va insonlarning uy-joyga bo'lgan ehtiyojlari ularni mehnat migratsiyasini shakllantiruvchi asosiy omil sifatida tadqiq etilgan. Shuningdek, ushbu maqolada axoli farovonligida mehnat migratsiyasini roli, iqtisodiy taraqqiyotga ta'siriga aloxida to'xtalib, o'tkazilgan tadqiqot ma'lumotlari va "Ijtimoiy fikr" respublika jamoatchilik fikrini o'rganish markazi tomonidan olib brilgan sotsiologik tadqiqotlar natijalaridan foydalangan holda taxlil qilinib, xulosa va takliflar taqdim qilingan.

Kalit so'zlar: Migratsiya, ishsizlik, iqtisodiy faol aholi, mehnat migrantlari, O'zbekiston, hududlar.

СОЦИАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ ТРУДОВОЙ МИГРАЦИИ И МЕХАНИЗМЫ ЕЁ ФОРМИРОВАНИЯ

Аннотация

Статья носит комплексный характер, в ходе исследования были изучены социальные факторы возникновения трудовой миграции, в частности уровень безработицы и потребности населения в жилье, которые рассматриваются как основные факторы, формирующие трудовую миграцию. Также в статье уделено особое внимание роли трудовой миграции в повышении благосостояния населения и её влиянию на экономическое развитие. Анализ проведён на основе данных собственных исследований, а также с использованием результатов социологических опросов, проведённых Республиканским центром изучения общественного мнения «Ижтимоий фикр». По итогам исследования представлены выводы и практические предложения.

Ключевые слова: Миграция, безработица, экономически активное население, трудовые мигранты, Узбекистан, регионы.

SOCIAL FOUNDATIONS OF LABOR MIGRATION AND MECHANISMS OF ITS FORMATION

Annotation

The article is comprehensive and the research examines the social factors behind labor migration, including the unemployment rate and people's housing needs as the main factors that shape their labor migration. Also, in this article, the role of cocktail migration in the well-being of the population, its impact on economic development, is analyzed using the research data and the results of sociological research conducted by the republican public opinion research center "Social Opinion", and conclusions and suggestions are presented.

Key words: Migration, unemployment, economically active population, labor migrants, Uzbekistan, regions.

Kirish. Migratsiya ko'lami va murakkabligi jihatdan hozirgi davrning global hodisasiga aylandi. Bugungi kunda dunyoning ko'plab davlatlari mehnat migrantlarining kelib chiqishi, tranziti yoki boradigan joylari bo'yicha bir-biridan farqlana boshladi. Mehnat migratsiyasi dinamikasi migrantlarning holati, maqsadi, tranziti yoki boradigan mamlakatlaridagi ijtimoiy-iqtisodiy vaziyatga katta ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Shuningdek, mehnat migratsiyasi ishchi kuchini yoshartirishga, qishloq xo'jaligi, qurilish va shaxsiy xizmatlar kabi mehnat talab qiladigan sohalarni qo'llab-quvvatlashga, tadbirkorlikni rag'batlantirishga, ijtimoiy xavfsizlik tarmoqlarini qo'llab-quvvatlashga va ishchi kuchiga bo'lgan ehtiyojni qondirishga yordam beradi.

Shuningdek, mehnatga layoqatli aholining o'z xohishi bilan bir mamlakatdan boshqa mamlakatga ko'chib o'tishi, jahon iqtisodiyotida ommaviy kuzatilayotgan fenomen sifatida olimlar uchun e'tibor qaratish kerak bo'lgan asosiy mavzulardan biri hisoblanadi. Bunda ishchi kuchi migratsiyasiga ta'sir etuvchi omillarni aniq va ravshan izohlab o'tish muammoga aniqlik kiritadi.

Hozirgi vaqtda mehnat migratsiyasining sabab-oqibatlarining o'zaro bog'liqligini tushuntirib beradigan bir qator nazariya va konsepsiyalar ishlab chiqilgan. Ular yordamida mintaqalar o'rtasidagi turli migratsiya oqimlarining ko'lami, yo'nalishlari, jadalligi, hududlarning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishi mezonlari bilan birgalikda makrodarajada muvofiqlashtiradi (ish haqi miqdori, ish bilan bandlik darajasi, ishsizlik darajasi, kapital qo'yilmalar hajmi, uy-joy sharoitlari, ish o'rinlari soni va hokazolalar bilan). Bunday o'zaro aloqalarning muhim jihati – ular fe'l-atvorining migrantlar tarkibiga (yoshiga, jinsiga, ma'lumot darajasiga va kasbiy tayyorgarligiga va hokazolarga) bog'liqlikni aniqlashdir.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya. Globallashuv sharoitida mamlakatlar o'rtasida o'zaro bog'liqlikning ortishi, o'zaro iqtisodiy, ijtimoiy va siyosiy jarayonlarning chuqurlashuvi ishchi kuchi migratsiyasiga ham ta'sir etmay qolmaganligini nazarda tutib ishchi kuchi migratsiyasini o'rganishning axamiyati ortib bordi.

Axolini mehnat migratsiyasi harakatlarini o'rganish, migratsion jarayonlarning jamiyat ijtimoiy hayotiga ta'sirini o'rganish va insonlarning farovon yashash samaradorligini yanada oshirish imkoniyatlari yuzasidan olimlar tomonidan

ko'plab tadqiqotlar amalga oshirilgan. Insonlarning bir xududdan ikkinchi bir xududga ko'chib o'tishida duch keladigan muommolar, jamiyatni farovonligi unda fuqarolarga nisbatan adolat prinsipini mavjudligiga oid masalalarga Shark va G'arb mutafakkirlarining asarlarida, hamda muqaddas kitoblarimizdan «Kur'oni Karim»da e'tibor qaratilgan.

Antik davrda Aristotel, sitseronl kabi faylasuflarning asarlarida odamlar savdo sotiq yuzasidan boshqa mamlakatlarga qilgan sayoxati orqali migratsiyani shakllanishi bilan birga insonlar boshqa xalqlar madaniyatini o'rganish, ular bilan hamkorlik qilish etikasini o'zlashtirishi jamiyat rivojiga munosib xissasini qo'shish kabi masalalarga e'tibor karatilgan.

Shu o'rinda tadqiqotchilar «migratsiya» atamasining ilk nazariy asoslarini ingliz geografi Rovensteyn nomi bilan bog'laydilar.

19-asr oxirida Rovensteyn tomonidan asoslangan «Migratsiya qonunlari» nazariyasiga ko'ra, migrantlar potentsiali cheklangan hududni tark qilib, muvaffaqiyatlarga erishish darajasi yuqori bo'lgan mintaqalarga o'rnavadilar. Yangi makonni tanlashda masofa muhim ahamiyat kasb etadi. Migrantlar asosan, o'z uylariga yaqinroq masofaga joylashishni xohlaydilar.

Rovensteyn ta'kidlaganidek, shahar aholisi qishloq aholisiga nisbatan kam harakatlidir. Shuningdek, infratuzilmalar taraqqiyoti, texnikani taraqqiy etishi, savdo sohasini rivojlanishi ham migratsiyani kuchaytiradi.

Shuningdek, mexnat migratsiyasi – bu, jamiyatning iqtisodiy va ijtimoiy-siyosiy hayotining turli jihatlarini, ulardagi o'zgaruvchan tendensiyalarning shakllanishi va namoyon bo'lishi bilan bog'liq bo'lgan murakkab ijtimoiy-iqtisodiy hodisa. Shu bilan birga, migratsiyani o'rganish jarayonida uning ikki jihatini ajratib ko'rsatish va ko'rib chiqish zaruriyati tug'iladi. Birinchidan, tor ma'noda, migratsiya doimiy yashash joyining o'zgarishi bilan bog'liq bo'lgan hududiy harakatlarining to'liq turi sifatida namoyon bo'ladi migratsiya esa ko'chib o'tishni anglatadi.

Ikkinchidan, migratsiya davomiyligi, muntazamligi va maqsadidan qat'i nazar, bir yoki bir nechta ma'muriy hududiy birliklarning turli xil aholi punktlari o'rtasida sodir bo'ladigan har qanday hududiy harakatni tavsiflaydi. Migratsiya jarayonining ko'p qirraliligi va natijada uni o'rganishdagi nazariy yondashuvlarning nomuvofiqligi uning turli talqinlarini shakllantirishga olib keladi.

Bunday sharoitda yigirmanchi asrning birinchi choragida Chikago sotsiologiya maktabi tadqiqotchilari tomonidan ishlab chiqilgan aholi migratsiyasini o'rganish metodologiyasi bugungi kunda ham dolzarb bo'lib qolmoqda Chikago maktabi 1915 yildan 1935 yilgacha Amerika sotsiologiyasida ustun mavqeni egalladi va umuman sotsiologiya rivojlanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatdi, uning empirik yo'nalishini belgilab berdi. Ushbu maktab vakillari tomonidan aholi migratsiyasi muammosi yetarlicha batafsil o'rganilgan. 1860 yildan 1920 yilgacha Qo'shma Shtatlarda eng yirik immigrant guruhlari: Sharqiy Yevropadan kelgan irlandlar, italiyaliklar, yahudiylar tashkil topdi. Shu munosabat bilan, moslashish va shunga ko'ra, migrantlarning yangi jamiyatga qo'shilishi masalasi dolzarb edi. Migratsiyani ijtimoiy nuqtai nazardan o'rganish migratsiya jarayonlarini tartibga solish, etnik nizolarni hal qilish, muhojirlarning deviant xatti-harakatlari oldini olish va boshqa muammolarni hal qilish mexanizmlarini ishlab chiqishga imkon berdi.

Muhokama va natijalar. Aholining oila yoki uy xo'jaliklarida turmush sharoitining o'zgarishi migratsiya to'g'risida qaror qabul qilish uchun muhim bo'lgan ko'rsatkichlarning o'zgarishiga ta'sir etadi va mikrodarajada o'rganiladi. Bunday yondashuv migratsion xulq-atvor qonuniyatlarini tadqiq qilish uchun zarurdir. Umuman, ishlab

chiqilgan nazariyalar va konsepsiyalar migratsiyani bashorat qilishda muhim bo'lgan model va farazlar tuzilishiga asos bo'ladi.

Shuningdek, mehnat migratsiyasining yuzaga kelishiga quyidagi vaziyat va holatlar ham o'z ta'sirini ko'rsatadi:

- o'z kasb yo'nalishini amalga oshirish bo'yicha imkoniyatlarni yaratish, boshqa yashash joyida ish haqining eng yaxshi shart-sharoitlariga ega bo'lgan ishga joylashish;
- inson solig'i hamda iqlimga xos yashash va ishlash shart-sharoitlarining zarurligi;
- qarindoshlarga qo'shilish;
- ma'lum bir madaniyat, bilim va yashash tarzini o'zgartirishga ehtiyoj;
- mehnat ziddiyatlari va oiladagi kelishmovchiliklar;
- tasodifiy holatlar, vaziyatlar va h.k.

Shuningdek, ishchi kuchi migratsiyasini kelishiga tabiiy-iqlim, demografik, etnik omillar ham o'z ta'sirini ko'rsatadi. Tabiiy-iqlim omillar deganda, ushbu jarayonga atrof-muhitning ta'siri tushuniladi. U iqlim, landshaft, ekologik tizimdagi o'zgarishlarni o'z ichiga oladi. Tabiiy-iqlim sabablarining mehnat migratsiyasiga ta'siri yashash joyini o'zgartirganda migrantlarning bir qismini yangi joydagi iqlimga moslashuvi zarurligida namoyon bo'ladi. Bu ba'zida ko'chib kelganlar salomatligining yomonlashuvi bilan yoki migrantlarning ayrim qismlari uchun esa bu ob-havo iqlim sharoitlari yaxshi ta'sir qilishi bilan xarakterlanadi.

Demografik omillar aholining jinsi, yoshi, nikoh-oilaviy ahvoli va hokazolar tuzilishidagi hududiy tafovutlar bilan bog'liqdir. Aholining jinsi va yoshi bo'yicha farqlar o'zgarishlar tegishli o'zgarishlarni, jumladan, «nikoh» migratsiyasini ham keltirib chiqaradi.

Migratsiyaning etnik sabablari deganda turli xalqlar milliy aloqalari, urf-odatlarini, moddiy va ma'naviy madaniyatining o'ziga xos tomonlarining harakatchanlik darajasiga, migratsiyaning tuzilishi va yo'nalishiga ta'siri tushuniladi.

Mehnat migratsiyasining oqibatlarini ochib berishda ikki xil yondashuv mavjud bo'lib, birinchidan, mamlakatning mehnat resurslariga bo'lgan ehtiyojni ta'minlaydi, yangi hududlarni barpo etilishiga olib keladi, iqtisodiy faol aholini iqtisodiyotdagi holatini tartibga soladi va shuningdek aholining ijtimoiy-madaniy hayot tarziga sezilarli ta'sir o'tkazadi.

Ikkinchi yondashuv esa, mehnat resurslarining migratsiyasi natijasida katta shaharlar paydo bo'ladi, ekologiyaning keskinlashuvi, turli muammolar tug'ilishi, migrantlarning yangi hayotdagi muammolarning vujudga kelishi bilan izohlanadi.

Tahlil natijalariga ko'ra, O'zbekiston Respublikasi hududlarining aholisi mehnat migratsiyasi bo'yicha 2019 yilning hisobotlarga muvofiq, mehnat muhojirlari dunyodagi taxminan 56 million xalqaro migrantlarning deyarli yarmini, ya'ni 30 millionini tashkil etdi. Ushbu migrantlar global ishchi kuchining 4,4 foizini tashkil etadi, bu dunyo miqyosidagi xalqaro migrantlar ulushining 3,3 foizi demakdir.

Agar ayol migrantlar orasida iqtisodiy faollik darajasi umuman ayollarga qaraganda yuqoriroq bo'lsa (67% ga nisbatan 50,8%), erkaklarda bu deyarli migrant maqomiga bog'liq emas (78% ga nisbatan 77,2%).

O'zbekistonning iqtisodiy faol aholisi soni ko'payishi barobarida ish qidirib chetga chiqayotgan fuqarolar soni ham oshib bormoqda. Shunisi qiziqki, bu raqamlarning o'zaro nisbati 10 – 11 foiz atrofida deyarli o'zgarmas bo'lib turibdi. Boshqacha aytganda, O'zbekistonning har o'ninchi iqtisodiy faol fuqarosi har yili ish topish maqsadida xorijga chiqadi. Shu o'rinda 2018 yil statistikasida keltirilgan ma'lumotlar (4,1 million kishi) bundan mustasno ekanini qayd etish joiz.

Biroq bu xorijda mehnat qilayotgan o'zbekistonlik migrantlarning umumiy sonini aks ettirmaydi. Ushbu raqamga oydinlik kiritish uchun mehnat migrasiyasining "hammabop" yo'nalishi bo'yicha statistikaga murojaat qilamiz. Rossiya Federatsiyasi IIV va Markaziy bankidan olingan ma'lumotlarga ko'ra, so'nggi 3 yilda yiliga qariyb 4 million O'zbekiston fuqarosi ushbu mamlakatda migrasiya hisobiga qo'yilgan. Ularning qariyb yarmi Rossiyaga "ish" topish maqsadida borgan.

O'zbekiston Rossiyada bo'lib turgan migrantlar soni bo'yicha hali ham etakchilik qilmoqda. Ichki ishlar vazirligi ma'lumotlariga ko'ra, 2018 yilda O'zbekistonning 4,5 million nafar fuqarolari migratsion ro'yxatga olingan, 3,25 million kishi - ro'yxatdan olingan (saldo 1,25 million).

Mutaxassis fikriga ko'ra, migrantlar orasida ayollar soni ko'payishi - bu umumjahon trendi. Ayollar soni oshishi - migrantlar bolalarining ham soni oshishini bildiradi, deydi ekspert.

Shuningdek, turli yoshdagi migrantlar ham kela boshladi. Oldinlari asosan o'rta yoshli biror mutaxassislikka ega bo'lgan kishilar kelgan bo'lsa, hozir hech qanday ish tajribasiga ega bo'lmagan yosh fuqarolar ham kelmoqda.

Shuningdek migrantlar orasida qishloqdan kelgan kishilar soni ham oshmoqda. Demak kelayotgan kishilarning aksariyati oliy ma'lumotga ega emas, rus tilini bilish darajasi ham ancha past. Oxirgi vaqtlarda migrasiya sohasida ana shunday trendlar kuzatilmogda.

O'zbekistondan xorijga boruvchi migrantlarning asosiy qismi ona yurtida uy-joy qilishni maqsad qiladi. O'zbekiston xorijga uy-joy qilish maqsadida bo'lgan migrantlarning oldini olish maqsadida ularga uy-joy qilib berish siyosatini ham olib bormogda.

2020 yilda uy-joy sharoitlarini yaxshilashga ehtiyojmand mehnat migrantlariga ko'p kvartirali uylardan 3462 ta xonadon ajratiladi. Bu O'zbekiston prezidentining 2019 yil 20 avgustdagi farmonida belgilab qo'yilgan.

Bandlik va mehnat munosabatlari vazirligi ajratiladigan xonadonlar hududlar kesimida qanday ko'rinishga ega bo'lishini e'lon qildi.

Eng ko'p xonadon Andijon, Samarqand va Farg'ona viloyatlarida ajratilgan - har bir viloyatda 420 tadan. Eng kam Navoiy viloyatida 60 ta ajratilgan.

Shuningdek, ro'yxatda Qoraqalpog'istonda 210 ta, Buxoro viloyatida 240 ta, Jizzax viloyatida 120 ta, Qashqadaryo viloyatida 300 ta, Namangan viloyatida 300 ta, Surxondaryo viloyatida 270 ta, Sirdaryo viloyatida 90 ta, Toshkent viloyatida 180 ta, Xorazm viloyatida 240 ta, Toshkent shahrida 162 ta xonadon ajratilishi ko'rsatilgan.

Xulosa. O'rganilganlar asosida muallif tomonidan quyidagi xulosalarga kelingan:

Mamlakat hududlaridagi ishsizlik darajasi mehnat migrasiyasiga bevosita bog'liq bo'lgan ko'rsatkich bo'lib, Andijon, Samarqand, Sunxondaryo singari ishsizlik darajasi yuqori bo'lgan viloyatlarida xorijdagi mehnat migrantlari soni va ularning O'zbekistonga pul o'tkazmalari soni yuqori bo'lganligi o'z navbatida, chet elga qaytib kelgan migrantlar va vatandoshlar jamg'armasidan olinadigan investitsiyalar, texnologiyalar ish kuchi yuborgan mamlakatga katta iqtisodiy naf keltiradi. Shu o'rinda mehnat migrasiyasini salbiy oqibati ham mavjud bo'lib, unda davlat va jamiyat taraqqiyotiga zarar keltiruvchi yo'nalishi malakali mutaxassislar va olimlarning rivojlangan mamlakatlarga ketib qolishi bo'lib, vatanparvarlik hissingi sustligi bilan izohlanadi.

ADABIYOTLAR

1. Переведенцев В. И. Методы изучения миграции населения. - М.: Наука, 1975. - 231 с.
2. Ионсев В.А. Международная миграция населения: теория и история изучения. // Международная миграция населения: Россия и современный мир. Выпуск №3 - М., 1999. Стр. 39.
3. Воробёва О. Д. Миграционные процессы населения: вопросы теории и государственной миграционной политики // Проблемы правового регулирования миграционных процессов на территории Российской Федерации / Аналитический сборник Совета Федерации ФС России - 2003. - № 9 (202). - с. 35.
4. Johnson J.H. and Salt J. (1980) Labour migration within organizations: an introductory study. Journal of economic and social geography. 71(5):277-284.
5. Трудовая миграция в Республике Узбекистан: Сб. ст. / Отв. ред. Э.В. Абдуллаев.: Ташкент, 2008. - 204 с.
6. Rasulova D.V. Ishchi kuchi migrasiyasi rivojlanishining nazariy asoslari. - T., 2010. 27-b.
7. Qodirova Z.A. Globallashuv sharoitida O'zbekistonning xalqaro mehnat bozoriga integratsiyalashuvi. - T.: IQTISODIYO'T, 2016. - 152 bet.
8. Raximova N.X. Oila sotsiologiyasi: fikrlar, qadriyatlar, xususiyatlar. Ijtimoiy tadqiqotlar jurnali. №4, 2019. 16-24 betlar.
9. Imomova, N. A. (2022). MAMLAKATIMIZDA MEXNAT MIGRASIYA SI TIZIMINI RAQAMLASH TIRISH. Academic research in educational sciences, 3(4), 1093-1102.
10. Imomova, N. A. (2022). MAMLAKATIMIZDA MEXNAT MIGRASIYA SI TIZIMINI RAQAMLASH TIRISH. Academic research in educational sciences, 3(4), 1093-1102.
11. <https://sputniknews-uz.com/migration/20200127/13307179/tgan-yilda-zbekistonliklar-asosan-aysi-davlatlarga-kchib-ketgani-malum-ilindi.html>
12. <https://sputniknews-uz.com/migration/20200109/13181941/Migrantlar-orasida-allar-soni-kpaymoda.html>
13. <https://sputniknews-uz.com/migration/20200103/13157394/ududlarda-migrantlarga-azhratilgan-uy-lar-soni-ochilandi-.html>